

Lővei Pál

A műemlékvédelem

Rövidítések

Országos Műemléki Felügyelőség (OMF, 1992-ig) → Országos Műemlékvédelmi Hivatal (OMvH, 1992–2001) → Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH, 2001–2012 szeptember)

Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ (ÁMRK, 1992–2007) → Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ, 2007–2010) → Nemzeti Örökségvédelmi Központ (NÖK 2010-től, a Magyar Nemzeti Múzeumba tagolva)

Műemlékek Állami Gondnoksága (MÁG, 1992–2007) → Műemlékek Nemzeti Gondnoksága (MNG!; de itt a továbbiakban: MG, 2007–2012) → 2012 őszén betagolva az új Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központba

A műemlékvédelem művészettörténeti szempontú értékelését és a műemlékvédelemben dolgozó művészettörténészek helyzetét igen jelentős mértékben határozza meg a KÖH tudományos részlegének helyzete, de az áttekintés során nem kerülhető meg a többi intézmény vizsgálata sem. A közelmúltban megjelent, sok szempontból jóval bővebb, de főleg csak az OMvH / KÖH tudományos részlegének tevékenységével foglalkozó áttekintés: A műemlékvédelem tudományos feladatai és szervezeti keretei (1990–2010). Összeáll. Haris Andrea. *Magyar Műemlékvédelem*, 15. 2011. 129–143. Az áttekintéshez az összehasonlítási alap az 1995-ös állapot, illetve a jelenlegit megelőzően 1995-ben hasonló céllal készített beszámoló.

2012 szeptemberében megszűnt a KÖH, részlegeit és munkatársait három helyre, három minisztérium alá osztották szét. A tudományos részleg nagyobb részének helye, az örökségvédelmi törvényben nevesített, a műemlékvédelemmel kapcsolatos tudományos feladatokkal együtt, 2013. június 30-ig: Budapest Főváros Kormányhivatala Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatal, Örökségvédelmi Iroda, Tudományos Osztály; ekkortól a Belügyminisztérium felügyelete alá tartozó Lechner Lajos Tudásközpont Területi Építésügyi, Örökségvédelmi és Informatikai Nonprofit Kft.

A művészettörténészek

A KÖH 2007 és 2010 közötti vezetésének határozottan művészettörténet- (és tudomány-)ellenes megnyilvánulásait követően az új vezetés által végrehajtott átalakítások következtében 2011 második felében a KÖH tudományos részlege, létszámadatait tekintve, egy prosperáló tudományos műhely látszatát kelthette (2008-ban az addig az ÁMRK-ban, 2010 végén a korábban hatósági területen dolgozó művészettörténészek és régészek egy részét áthelyezték ide, majd 2011-ben szervezetileg ide került a Magyar Építészeti Múzeum és a védési osztály is), mintegy félszáz munkatárssal (vezetőtől a titkárnőig, beleértve a régészeket, fotósokat és a gyűj-

temények szakdolgozóin kívül egy sor, a hatósági munkát segítő restaurátort is). A közigazgatási reform jelszavával azonban már 2011 elején sor került egy viszonylag kisebb elbocsátásra. A 2012 elején bekövetkezett, igen jelentős mérvű leépítéssel – ez részben már betölteni nem engedett státuszok elvételét, részben nyugdíjaztatást, részben elbocsátást jelentett – a KÖH Tudományos Főosztályának létszáma 40 főre csökkent (ebből 4 félállást jelentett). A leépítések 9 művészettörténeti státusz elvesztését jelentették (3 főt a Magyar Építészeti Múzeumból bocsátottak el, ahol így 2 – ebből 1 félállású – művészettörténész maradt). A Tudományos Főosztályon ezt követően dolgozó művészettörténészek száma 20 (ebből 1 félállású) volt. A KÖH más részlegeiben 2011-ben dolgozó további 8 művészettörténész közül 2012 elején 5 maradt. (A KÖH-ben kormánytisztviselők dolgoztak – ez érvényes a KÖH megszüntetése után kialakított intézményekre és részlegekre is, de a 2013-ban létrehozott Lechner Lajos Tudásközpontra már nem.)

Az ÁMRK kutatási osztályán és a restaurátorosztályon a 2000-es évek közepén 9 művészettörténész dolgozott, ma is a NÖK-ben dolgozik 2 fő (közalkalmazott).

A MÁG / MG állományában 3 fő művészettörténész dolgozott (mindegyikük közalkalmazott).

Össességében a műemlékvédelem intézményeiben 1995-ben betöltött mintegy 45-46 művészettörténeti státusz 2012 elejére 30-ra, az eredeti mintegy kétharmadára olvadt (ennél maga a „fluktuáció” valamivel nagyobb volt) – miközben a feladatok például a műtárgyfelügyelettel bővültek. További 5 művészettörténész „műemlékes” szabadúszó. A nyugdíjba vonultak közül a műemléki területen többé-kevésbé aktív 2 fő. Műemléki területen tevékenykedik még a Hild-Ybl Alapítványban dolgozó ma 2-3 művészettörténész is.

A csökkenés dinamikája korántsem volt egyenletes. Kb. 2005-ig a nyugdíjba vonuló, illetve a műemlékvédelmet elhagyó művészettörténészek számát nagyjából ellensúlyozták az új felvételek, illetve a műtárgyfelügyelet betagozódása a rendszerbe 2001-ben. 2005 után előbb az ÁMRK / KÖSZ / NÖK művészettörténeti feladatok feladásával járó átszervezései, majd a KÖH „felszámolása”, illetve erőteljes leépítése 2011 elején és 2011/2012 fordulóján nagyon erősen gyorsította a folyamatot.

A 2012 elején az intézményrendszerben dolgozó 30 művészettörténész közül 1 fő az MTA doktora, 8 fő PhD-fokozattal rendelkezik (KÖH Tudományos Főosztály: 1 az MTA doktora, 5 PhD – valamennyi az MTA köztestületének is a tagja; a KÖH más részlegeiben: 1 PhD – nem tagja a köztestületnek; MG: 2 PhD – egyikük tagja a köztestületnek) – a minősítettek aránya közel 1/3 mind az intézményrendszer egészét, mind a KÖH Tudományos Főosztályát tekintve. (Ez nem rossz arány egy olyan szervezetben, amelyet a hivatalos statisztika – ellentétben az 1990-es évtizeddel – valójában nem tekint tudományos intézménynek.) Valamennyi fokozat 1995 után született. (Összehasonlításképp: az intézményekben további 8 fő minősített munkatárs dolgozik: a KÖH-ben 3 régész, 1 tájépítész, 1 építész, 1 építész/DLA, 1 filozófus-történész, a MG-nél 1 történész – 2 kandidátusi cím 1996 előtt, 5 PhD és 1 DLA 1995 után született.) A vizsgált időszakban 2 további, 1995 utáni PhD-vel rendelkező művészettörténész távozott a KÖH-ből. A KÖH tudományos részlegében 2012 elején több művészettörténész és 1 történész vett részt a doktori képzésben.

A művészettörténészek korfája: a 30 művészettörténészből 1 fő nyugdíjasként dolgozott, 10 fő végzett 1979–1989 között, 10 fő 1990–1999 között, 9 fő 2000–2010 között – ezen belül a KÖH Tudományos Főosztályán 7 fő 1979–1989 között, 9 fő 1990–1999 között, 4 fő 2000–2010 között. Kedvezőtlen a leépítések idején már eleve fel sem vehető fiatalok csökkenő száma. Az utánpótlás így módon önmagában is problémás helyzetén belül is kérdéses a helyszíni épület-

kutatás („falkutatás”) gyakorlatát még az 1980-as évek „boom”-jának idején elsajátító és ezzel a műemlékvédelem minden egyéb területén is jól használható –1979–1984 között az OMF Tudományos Osztályára egy átgondolt fejlesztés keretében felvett –, a következő 7–10 év során a nyugdíjkorhatárt elérő munkatársak időszerűvé váló pótlása.

Publikációk

1995-ben az OMF / OMvH 1988-tól fokozatosan kiépült új publikációs stratégiájáról lehetett beszámolni.

A magyarországi kőtöredékek katalógusait közreadó – öt OTKA-ciklus munkájára épült – *Lapidarium Hungaricum* könyvsorozat 1995-ig megjelent 2 kötetéhez azóta 5 újabb járult (1995, 1998, 2002, 2002, 2009), és egy további, NKA-pályázat segítségével, már 2012-ben jelent meg.

A főleg tanulmányköteteket, Festschrifteket, kisebb monográfiákat megjelentető *Műemlékvédelem – Művészettörténet* című könyvsorozat 1991–1995 között kiadott 8 kötetéhez három további járult (1996, 1998, 2002) – közülük *A magyar műemlékvédelem korszakai* tudomány- és intézménytörténeti összefoglalása lényegében pótolhatatlan, és egyben könyvritkaság, amely egyetemi tankönyvvé is vált. A sorozat folytatására kilátás nincs.

A Forráskiadványok sorozatának 1995 előtt megjelent 1 kötetéhez azóta 3 járult (1999, 1999, 2000), közöttük az Opus Mirabile díjas Divald Kornél-kiállításnak a szlovákiai szakirodalomban is gyakran idézett katalógusa és a Könyöki József életművét bemutató katalógus. Jelenleg a Sztéhlo Ottó és az Arányi Lajos munkásságát feldolgozó kötetek vannak munkában – kiadásukra kilátás nincs.

Az 1991-ben indult, évente két – gyakran gyakorlati, de nem terjedelemcsökkentő okokból összevont – számmal jelentkező *Műemlékvédelmi Szemle* című periodikum a *Műemlékvédelem* folyóirat rövidebb és a *Magyar Műemlékvédelem* évkönyv terjedelmes cikkei és tanulmányai közötti, közepes terjedelmű, egyértelműen tudományos igényű, aktuális írások viszonylag gyors megjelentetésére szolgált, egyben az intézmény tudományos híreit és bibliográfiáját is közölte. Az OMF / OMvH / KÖH és a belőle 1992-ben kivált ÁMRK tudományos részlegeinek közös szerkesztésében megjelentetett periodikum 2004-et követően szerkesztési problémák és pénzhiány miatt megszűnt.

1995-ben az 1959 óta eleinte két évente megjelentetett *Magyar Műemlékvédelem* évkönyv évtizedes leállását követően az akkor szerkesztés alatt álló 10. kötetről (1996) lehetett beszámolni, ezt azóta további 5 követte (2002, 2005, 2006, 2007, 2011).

Az 1990-es évek elején egységes formátumra váltó, kisebb kiállítási katalógusok megjelentetése 1995 után ritkává vált, és 2000 után a kiállítási vezetőkkel együtt lényegében leállt.

A kiadvány-stratégiának részét nem képező egyedi kiadványok közül tudományos értékű volt a szlovák–magyar Myskovszky-konferencia kötete (1999), a *Tárguló körök* című kiállításához kapcsolódó katalógus (2000), a 2001. évi örökségvédelmi törvényhez kapcsolódó *Műemlékvédelem törvényi keretek között* című történeti „annales” (2001, angolul is), valamint egy Festschrift (2004). Kiemelendő *A jáki apostolszobrok* című kétnyelvű kötet (1999), amely egy OMvH-s kiállítás katalógusából „nőtte ki magát” (végül a Balassi Kiadónál jelent meg).

Új sorozatként indult a *Magyarország műemlékjegyzéke*, amely 8 megyei kötet megjelenését (2005, 2005, 2005, 2006, 2006, 2006, 2006, 2008) követően leállt, a további kéziratok munkálatai ugyan folytak/folynak tovább, de a megjelentetés teljesen bizonytalan.

Az OMF megalakulása, 1957 óta kiadott folyóirat, a *Műemlékvédelem* az addigi évi négy számról 1998-ban évi hat számra váltott, és azóta is így jelenik meg. Az utóbbi három évben pénzügyileg kizárólag az NKA-s pályázathoz lett kötve, ami komoly bizonytalansági tényező.

Az OMvH / KÖH részét képező Magyar Építészeti Múzeum 1995-ben *Lapis Angularis* címmel indított forráskiadvány-sorozatából eddig 7 kötet jelent meg (1995, 1998, 2001, 2002, 2003, 2005, 2009). Az 1995 után megjelent, jelentős kiállítási katalógusok: *Rimanóczy Gyula* (2., bővített kiadás, 1996); *Építészet és tervezés Magyarországon 1945–1959* (2., átdolgozott kiadás, 1996); *Pavilonépítészet a 19–20. században* (2000); *Modern és szocreál* (2006). A KÖH és a Magyar Építészeti Múzeum közös kiállítását kísérte a *Fény és forma* katalógus (2003; 2., átdolgozott kiadás 2010).

Az ÁMRK által indított *Erdélyi falképek és festett faberendezések* című könyvsorozat (2002, 2004, 2006) az intézmény átalakításával megszűnt.

A MÁG a gondozásába került épületekről tudományos igényű, egyben népszerűsítő kiadványokat jelentetett/jelentet meg 2000-től kezdődően: *A gödöllői kastély évszázadai* (2000); *Mária Terézia Gödöllőn* (2001); *Mária Terézia Eszterházában* (2001); *Aranyidők a péceli Ráday-kastélyban* (2003); *A nádasdladányi Nádasdy-kastély* (2004); *A dégi Festetics-kastély* (2005).

Összességében elmondható, hogy a tudományos műemléki könyv- és folyóirat-kiadás terén az 1990-es évek elején meginduló kedvező folyamatok az évtized közepére, második felére érték el csúcspontjukat, és a 2000 után kezdődő lassú, az évtized második felében erősen felgyorsult leépülés mára régen látott mélypontra juttatta a tevékenységet. Ebben biztosan része volt az ÁMRK és a Magyar Építészeti Múzeum átszervezéseinek, valamint a KÖH tudományos részlege 2007-es „félreállításának”. Ma már megkérdőjeleződik, hogy a KÖH-nek akár egy forintot is költenie kellene-e az 56. évfolyamába lépő, az utóbbi évtizedben egyébként színes megjelenésében és főleg tudományos igényű szerkesztésében is kedvezően megújult *Műemlékvédelem* folyóiraatra (hasonlóan problémás volt a 2013-as 57. évfolyam indítása is). A hivatalvezetés a tudományos munkatársak számára nyújtott egyfajta „ajándékként” interpretálta a *Magyar Műemlékvédelem* legutolsó, külső támogatásból kiadott kötetét. Nincs lehetőség az előbb leállított, majd utóbb újraindított, egyértelműen állami feladatot jelentő műemlékjegyzékek pályázati pénzekre nyilvánvalóan nem alapozható megjelentetésére.

Kiállítások

A műemlékvédelem intézményeinek sosem volt alapfeladata kiállítások rendezése, kivéve a kezdetektől fogva az OMF / OMvH / KÖH-be tagolódó Magyar Építészeti Múzeumot. Ennek ellenére az intézmény székházának aulája (jelenlegi nevén „Örökség Galéria”) és pince-kiállítóhelye rendszeresen adott helyet kiállításoknak. Ezek egy része külső szervezésben érkezik (nem mind kapcsolódik a műemlékvédelem/örökségvédelem témájához), másik része a műemléki tevékenység hazai és nemzetközi, ezen belül határon kívüli kapcsolatrendszerébe illeszkedő propaganda-, illetve ismeretterjesztő tárlat. Egy harmadik részt jelentettek a tudományos részleg és a Magyar Építészeti Múzeum kiállításai, amelyek tudományos megalapozásúak, és korábban időnként komoly katalógusok vagy tanulmánykötetek kiadásával kapcsolódtak össze. Egyes reprezentatív kiállítások megrendezésére külső – akár külföldi – intézményekben is sor kerülhetett. Mind a műemléki gyűjtemények gazdag – főleg 19. századi – archív anyagaiból, mind pedig a Magyar Építészeti Múzeum rajzaiból és archív fotóiból gyakran kölcsönöznek kiállításokra az ország legjelentősebb múzeumai is.

Az OMvH / KÖH legjelentősebb kiállításai 1995 után

A magyar műemlékvédelem első évszázada 1846–1949, 1996 (tanulmánykötettel)

A jáki apostolszobrok, 1996–1997 (tanulmánykötettel és benne katalógussal)

Szentek fuvarosa. Divald Kornél munkássága, 1999 (katalógussal)

A műemlékvédelem táguló körei, 2000 (katalógussal)

Az örökség hagyományozása. Könyöki József műemlékfeltérési 1869–1890, 2000 (katalógussal)

Történelmünk leghitelesebb okmányai. Válogatás a KÖH gyűjteményeinek kincseiből, az Európai Unió magyar elnöksége alatt Gödöllőn, majd a KÖH-ben, 2011

A KÖH és a Magyar Építészeti Múzeum közös kiállítása

Fény és forma. Modern építészet és fotó 1927–1950, 2001–2010 között 10 helyszínen, 2003-ban a Múcsarnokban, 6 alkalommal külföldön: Franciaország, Finnország, Hollandia, Ausztria, Németország, Lengyelország (katalógussal: 2003, 2., átdolgozott kiadás 2010)

A Magyar Építészeti Múzeum kiállításai

Építészet és tervezés Magyarországon 1945–1959, 1996 (katalógussal)

Pavilon építészet Magyarországon, 2000 (katalógussal)

Modern és szocreál, 2006 (katalógussal)

A Magyar Építészeti Múzeum mind gyűjteményi anyagaival, mind munkatársai tudományos közreműködésével jelentős mértékben kivette a részét a HAP Galéria és a Fővárosi Levéltár építészet-történeti kiállításainak rendezéséből.

Új metodikai kezdeményezések

A dolog természetéből adódóan a műemléki intézmények és publikációs fórumok adtak helyet a műemléki épületkutatás metodikai vitáinak – a kutatási részleg 1992-es kettéválásával, az ÁMRK megalakulásával az ilyen, a kollegiális párbeszéd lehetőségét is biztosító viták felerősödtek.

A 2000-es évek elején a KÖH tudományos részlege új épületkutatási módszert dolgozott ki: az úgynevezett értékleltárt. A társadalmi-gazdasági feltételek változása következtében, finanszírozás hiányában, egyben a fiatalabb korú műemlékek jelentős számszerű növekedésére is tekintettel csökkenteni kellett a roncsolásos épületkutatások („falkutatás”) mennyiségét, a hangsúly áthelyeződött a műemléki értékek, részletek, tartozékok helyiségenkénti tipologizált és datált katalógizálására (leírás, rajzi feltérés, fénykép-dokumentáció), és az eredményeknek a forrásadatokkal való összevetése útján levonható építészettörténeti következtetések dokumentálására.

Konferenciák a KÖH tudományos részlegének szervezésében

Épületek homlokzati felületképzésének és színességének történetisége (részben nemzetközi előadókkal), 2005 (anyaga megjelent a *Magyar Műemlékvédelem* 14. kötetében)
 Helyreállítások helyreállítása sorozat (Szombathely, Isis-szentély, 2005; Budapest, Mátyás-templom, 2006; Sopron, ferences/bencés templom, 2006)
 Újabb kövek az ercsi monostorból – kiskonferencia, 2011 (átdolgozott anyaga megjelent a *Műemlékvédelem* 55. 2011. 3. számában).

Interdiszciplinaritás

Az 1980-as évek második felében indult, Horler Miklós által kidolgozott, kezdeményezett és szervezett *Lapidarium Hungaricum*-program 2007-ig öt OTKA-cikluson át olyan katalogizálási tevékenység keretét jelentette, amelynek – részben történeti okokra is visszavezethetően – egyáltalán nincs külföldi párhuzama. A munka azóta sem állt le teljesen, és a műemlékvédelem nagyon óhajtott intézményi stabilizálódása esetén idővel ismét intenzívebbé válhat (a 2012. őszi változásokot követően – egyetlen kisebb kötet remélhető elkészültén és kiadásán kívül – ennek már nincs realitása). A program kezdetben egyszerű közzétani azonosításokon alapuló geológiai kapcsolódása idővel jelentős, geológus és geokémikus szakemberekkel folytatott, interdiszciplináris együttműködéshez vezetett, olyan „kérdés-felelek játszma” kialakulásához, amelyben a művészettörténet – a vörös és más színű tömött mészkövek, „márványok” esetében – kezdeményező szerepet játszott új geológiai vizsgálatok elvégzése, új helyszíni gyűjtőmunkák szervezése (Gerecse, Salzburg környéke, Bükk, Mátra- és Bükk-alja) és új geokémiai módszertani alkalmazások kidolgozása érdekében. A kutatásnak nemzetközi hozadéka is kezd már beérni.

Az 1957-ben megalakult OMF kiépülő rendszere a műemlékek kezelésének, helyreállításának komplex szemléletű gyakorlatát célozta meg, gyakran jelentős sikerekkel (az interdiszciplinaritás fogalmának hangsúlyozása nélkül). A kutatás, tervezés, kivitelezés, szakhatósági munka szerves kapcsolata már az 1992-es átszervezés során is sérült, az ÁMRK átszervezéseivel tovább romlott, majd a már építéshatósági munka teljes kiszervezésével (kormányhivatalokba kerülésével) és az ÁMRK és utódai előbb más (régészeti) irányú felfejlesztésével, majd radikális leépítésével mára lényegében megszűnt. Az építészek és művészettörténészek/régészek sosem súrlódásmentes, mégis sok haszonnal járó együttműködéséről, közös tevékenységéről már szó sincs – a KÖH-ből teljesen kiveszett az építészszakma.

Nemzetközi kapcsolatok

A műemlékvédelmi intézmények külföldi szakmai kapcsolatának jelentős része az UNESCO műemlékvédelmi szakmai szervezete, az ICOMOS, valamint a Világörökség Bizottság keretei között zajlik – gyakran azáltal is, hogy például az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága vezetőségi tagjai között a KÖH munkatársai is jelen vannak. (Az ICOMOS-nak és a KÖH-nek az ICOMOS 1965-ös megalakulását követően négy évtizeden át természetesnek vett munkakapcsolata egyébként az utóbbi években a KÖH pénzügyi problémái, majd a hivatalvezetés deklarált érdektelensége okán is leépülőben van.) Az ICOMOS-ban tevékenykedők között esetenként művészettörténész is akad, ezen a terepen mégsem mondható jelentősnek a művészettörténet jelenléte.

A szakmai kapcsolatok sorában igen fontos volt, hogy 2001-től 2009-ig művészettörténész munkatársak képviselték a KÖH-öt a Németországi Tartományi Műemlékvédők évente megrendezett konferenciáin, aminek igen komoly hozadéka volt a magyar műemlékvédelem elvi álláspontjainak kialakítása során is, ráadásul egy sor további konferenciaszereplést és bizonyos fokú ismertséget is hozott magával. Ugyanakkor teljesen megszűnt az 1990-es években még meglévő ausztriai szakmai kapcsolat – jelentős mértékben a KÖH elnökeinek érdektelensége következtében. Esetleges újjáépülését nehezítheti, hogy a korábbi kapcsolatokban részes osztrák kollégák túlnyomó része (és persze a magyarok is) az utóbbi években nyugdíjba vonultak. A szomszédos országok műemléki szervezetei közül a szlovákiaival áll fenn még rendszeres kapcsolat.

A főleg erdélyi és kárpátaljai műemlékeket érintő, magyar állami forrásokra épülő kutatási, restaurálási, helyreállítási tevékenység teljesen leállt (2012–2013 folyamán némi javulás várható ezen a téren), publikációs vonatkozásai azonban még hatnak (gyulafehérvári kötetek, Teleki László Alapítvány).

Az utolsó két évben pénzügyi okokból lényegében a KÖH tudományos részlegének (és lényegében az egész KÖH-nek) minden utazással járó külkapcsolata leállt, csak teljes külső finanszírozás esetén volt elképzelhető külföldi kiküldetés. Ennek az igen kedvezőtlen helyzetnek legalább részleges ellensúlyozására a KÖH tudományos részlege pályázati pénzek bevonásával, az úgynevezett Leonardo-program segítségével tanulmányút-sorozat szervezésére vállalkozott a szomszédos országokban a műemléktartozékok restaurálása eljárásrendjének és módszereinek tanulmányozására (2011–2013 között). Ez egyben egyes társ- és partnerintézményekkel (MG, NÖK, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Magyar Restaurátorok Egyesülete) való együttműködés terepe is (szemléletformálás, együttgondolkodás).

A külföldi társintézményekkel folytatott könyvtárközi csere egyelőre – nagy erőfeszítésekkel – működik, ugyanakkor a saját kiadványok számának radikális csökkenése már rövid távon is igen kedvezőtlen hatásokkal járhat.

A műemléki gyűjtemények – a terv- és a fotótár, illetve a tudományos irattár – nagyszámú külföldi, elsősorban szlovákiai és romániai kollégát szolgálnak ki, tudomásunk szerint megelégedésükre. Ezzel a tevékenységével a KÖH kifejezetten pozitív formában járul hozzá Magyarország nemzetközi „imázsának” formálásához, a környező országokkal fennálló tudományos kapcsolatok építéséhez.

Konklúzió

Az 1992-ben, majd 2001-ben ismételten átszervezett, mindkét esetben tevékenységi körét és szervezeti rendjét tekintve is jelentősen bővített, ennek következtében 2001-ben lényegében a nevét is elvesztő és „örökségvédelemmé avanszált” magyarországi műemlékvédelem a 2010-es évek második felére általános krízishelyzetbe került, majd 2010–2012 között további óriási veszteségeket szenvedett. A változások kifelé leginkább látható jeleit 1992-ben a szakhatóságiból építési hatóságivá bővített jogkör, a több részre osztódó intézményhálózat, valamint a 2001-ben az új nevet is kapó Kulturális Örökségvédelmi Hivatalba betagolt régészet és műtárgyvédelem jelentette. Ez lényegében el is fedte azt a tényt, hogy mindez a tudományos, ezen belül a művészettörténeti kutatás háttérbe szorulásával/szorításával járt együtt. Ez világosan megmutatkozik a 2007–2010 közötti határozott művészettörténet-ellenes hivatalvezetői retorikában, a másfél évtized alatt a bővülő feladatok ellenére az egész műemlékvédelmi intézményrendszerben elszenvedett 40%-os művészettörténeti létszámcsökkenésben, a korfa kedvezőtlen alakulásában,

a kiadványok drasztikus csökkenésében, és egyben szerepük, fontosságuk megkérdőjelezésében; 140 év óta először veszélybe került a könyvtár fejlesztése, egyrészt a kiadványok hiányát megsínylő csere visszaszorulása, másrészt már a könyvtár szükségességét is megkérdőjelező gazdasági vezetés miatt. Eközben lényegében megszűnt a műemlékes intézményrendszer építészeti (tervezői, hatósági) tevékenysége, nyoma sincs már a korábbi komplex működésnek. További igen nagy veszélyt jelent, hogy bár a legújabb hivatali stratégiában (2011) hangsúlyos kiemelt nyert a műemlékek eredeti anyagi valójukban történő megőrzésének szempontja, ez a hatósági-felügyeleti körökben és munkában, illetve a megbízói oldalról még elméleti szinten sem nyert elismerést – vagyis a művészettörténet jelentős forrásbázisát jelentő műemlékállományt nemcsak az elhanyagolás és „természetes” pusztulás tizedeli, hanem a végrehajtott műemlék-helyreállítások is.

Utóirat

A 2012 első negyedében összeállított, rózsásnak egyáltalán nem mondható helyzetképhez képest az év szeptemberének elejéig a magyarországi műemlékvédelem helyzetében gyökeres romlás következett be. A 2011-től a megyei kormányhivatalokba kiszervezett hatósági részlegek 2012. július 1-től elvesztették a védett műemlékekre vonatkozó építéshatósági jogkörüket; ezentúl csak meglehetősen gyenge jogosítványokkal rendelkező szakhatóságként véleményezhetik a tervezett beavatkozásokat. 2013. január 1-től a tevékenység atomizálása beteljesedett azzal, hogy az elsőfokú hatóság szerepét a járások vették át, a másodfokot pedig a megyékhez telepítették. A legkisebb lehetősége sem maradt meg annak, hogy az ország területén egyébként nemcsak szakmai, de állampolgári szempontból is elvárható egységes szakmai szabályok és elvek szerint történjen a műemlékvédelmi tevékenység. Ezek a változások már rövid távon is igen kedvezőtlenül hathatnak a művészettörténet egyik forrásbázisaként szolgáló műemlékállomány eredeti anyagi valójában való megőrzésére.

2012. szeptember elején egy váratlan kormánydöntéssel, szeptember 15-i hatállyal megszűnt a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal. Az események legközelebbi európai párhuzamaként civil szervezetek és sajtóreagálások a romániai műemlékvédelem Ceaușescu-féle megszüntetését (1977) említették analógiaként. A KÖH feladatait, munkatársait, szervezeti egységeit, eszközeit három különböző minisztérium, illetve ezekbe vagy ezek alá betagolt három részleg között osztották szét. Létrejött a Belügyminisztérium Örökségvédelmi Főosztálya (2 fő művészettörténésszel). A nyilvántartási és tudományos feladatok Budapest Főváros Kormányhivatala Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatal, Örökségvédelmi Iroda osztályaira kerültek (12 fő művészettörténésszel). Bizonyos nemzetközi kapcsolatokért és a világörökségi ügyekért, valamint a műemléki gyűjtemények kezeléséért az újonnan létrehozott Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ a felelős (8 művészettörténésszel; a Központba olvasztották a Műemlékek Nemzeti Gondnokságát is, 3 művészettörténésszel). Ezek az intézmények, a Magyar Nemzeti Múzeum NÖK-vel együtt pillanatnyilag 27 művészettörténészt foglalkoztatnak – 2012 elejéhez képest további 3 fős csökkenéssel. 2013 márciusában, fél évvel a KÖH megszüntetését követően is teljes még a bizonytalanság a Kormányhivatal Tudományos osztályának jövője tekintetében. Erősen kérdéses, hogy egyáltalán lehet-e még intézményes műemlékvédelemről beszélni Magyarországon.

A művészettörténet-tudományt nemcsak a tárgyát képező építészeti alkotások legjavát ki tevő műemlékállomány egyre kedvezőtlenebb sorsa érinti közvetlenül, hanem a 140 éves intézményes magyar műemlékvédelemben felhalmozódott tudás jövője is. Ennek egyik letéteményese a KÖH 140 év óta folyamatosan gazdagodó, a műemlékvédelem vonatkozásában a Kárpát-medencében páratlan, igen jelentős számú építész, régész, művészettörténész szakember által folyamatosan használt gyűjteményeinek együttese:

- a közel 40 ezer könyvkötetet számláló, a folyóiratkötetekkel együtt 50 ezernél számosabb, az országban egyedülálló szakkönyvtár;
- a több mint 700 folyóméternyi (50 ezer darab) dokumentációt és 120 ezer rajzot tartalmazó műemléki tervtár;
- a mintegy 510 ezer felvételt – üvegnegatívoktól archív pozitívokon és diákon át a kutatói hagyatékokig és digitális képekig – őrző fényképtár;
- kihelyezett levéltári egységként a műemlékvédelem teljes történetére vonatkozó irattár;
- a különböző építészanyagokat, muzeális értékű tervanyagokat gondozó Magyar Építészeti Múzeum.

A gyűjtemények 1919-ig magukba foglalják a történeti Magyarország egész területének emlékeire vonatkozóan addig összegyűjtött teljes anyagot is – ennek megőrzésével, feldolgozásával, a nem kis részben a határon túlról érkező szakemberek kiszolgálásával a műemléki szervezet az utóbbi két évtizedben jelentős mértékben, az érintettek egyértelműen pozitív értékelését kiérdemelve járult hozzá a Kárpát-medence országai tudományos együttműködéséhez. A felsorolt gyűjtemények napi szintű használata képezi a kutatás, a szakszerű tervezés és a hatósági eljárás alapját. Ezek a gyűjtemények bármilyen más múzeumi állományba beolvasztva, szétzabdalva „holt” anyaggá válnának, elveszítenék funkciójukat. A KÖH munkatársainak egyik feladata volt e gyűjtemények gondozása, bővítése, aktualizálása, feldolgozása. A műemlékvédelmet egyszerű államigazgatási-hatósági problémaként felfogó politikai-állami beavatkozások az elmúlt évtized folyamán egyre inkább veszélyeztették a gyűjtemények gyarapodását, a 140 éves archiválási folyamatosság fenntartását – a műemlékvédelmi tevékenység 2013-ra beteljesedett teljes atomizálásával a folyamatosság megszakadásának veszélye hatványozódik.

A megszüntetett KÖH-ben felhalmozott (nemcsak) művészettörténeti tudás olyan természetű, hogy alapvetően egyetemen nem, csak a gyakorlati munkában sajátítható el. Ez az évtizedek óta gyűlő, a közvetlen munkakapcsolatok útján hagyományozódó építészettörténeti tudás, amely a műemlékek komplex kutatásának módszerein alapul (és ennek csak egyik része a tevékenység sokoldalúságát nem is tükröző „falkutatás”), a központi intézmény megszűntével nagyon könnyen veszhet semmibe.